

KİTABXANAŞÜNASLIQ

UOT 02

**ELEKTRON KİTABXANALARDA
MÜƏLLİFLİK HÜQUQU PROBLEMLƏRİ**

NİGAR İSMAYILOVA
Bakı Dövlət Universiteti
nigarismailova@bsu.edu.az

Məqalədə elektron kitabxanaların yaradılması və fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi problemləri araşdırılmışdır. Kitabxanalarda mədəni irsin qorunması və onun daha geniş oxucu auditoriyasına ötürülməsi üçün rəqəmsallaşdırmanın zəruriliyi, faydaları, hüquqi bazası təhlil edilmiş, sənədlərin elektron nüsxələrinin yaradılmasında kitabxanaların və müəlliflərin müstəsna hüquqlarına aydınlıq gətirilmişdir. İntellektual və əqli mülkiyyətin qorunması zərurətinin yaranma tarixi nəzərdən keçirilmişdir. Elektron kontentin yaradılması istiqamətində xarici ölkələrin, xüsusilə Rusiyanın qanunvericiliyində müəlliflik hüququ problemləri öyrənilmişdir.

Açar sözlər: elektron kitabxanalar, rəqəmsallaşdırma, əqli və intellektual mülkiyyət, müstəsna hüquqlar, müəlliflik hüququ problemləri.

Giriş. Vahid informasiya-bilik məkanının formalaşması yolunda prioritet tədbirlərdən biri informasiyanın qeyri-məhdud həcmdə toplanması, rahat emalı, etibarlı qorunması və operativ ötürülməsi imkanı verən elektron kitabxanaların yaradılmasıdır. Kitabxananın missiyasının deyil, onun mövcudluq formasının dəyişdirilməsi ilə yaranan elektron kitabxananın oxucuları artıq nəşrin çap variantı ilə deyil, onun elektron obrazı ilə tanış olur ki, bu da nəşrin rəqəmsallaşdırılması nəticəsində baş verir. Bu zaman kağız daşıyıcıda olan kitabxana fondları rəqəmsal formaya keçirilir, alınan elektron resurslar isə sistemləşdirilərək oxuculara təqdim olunur.

Maddi daşıyıcıların rəqəmsallaşdırılması nəticəsində tammətnli axtarış, daha dəqiqi, bu prosesi optimallaşdıran müasir metodlardan istifadə etməklə sənədin məzmununa görə verilənlər bazasında axtarış imkanı yaranır. Bu, lazımi informasiyanı əldə etmək üçün sərf olunan zamanı əhəmiyyətli dərəcədə azaldır, onun seçiminin səmərəliliyini artırır, hətta tədqiqatçının kataloq üzrə həyata keçirdiyi standart axtarış zamanı diqqət yetirmədiyi əlavə mənbələri üzə çıxarır. Üstünlüklərinə baxmayaraq, ənənəvi kitabxana fondlarının rəqəmsal-

laşdırılması prosesi çox ləng gedir və bir sıra hüquqi problemlərin həllini tələb edir.

Son illərdə azərbaycanlı müəlliflərin və tədqiqatçıların dünyanın müxtəlif elektron kitabxanalarından istifadə imkanları yaranmışdır. Bu səbəbdən də xarici ölkələrdə elektron kitabxanalarda mövcud olan müəlliflik hüquqlarına dair tədqiqatlar aktualıq kəsb etdiyi üçün məqalədə kitabxana fondunun rəqəmsallaşdırılmasının faydaları, problemləri və hüquqi bazası araşdırılır, bu sahənin tarixinə nəzər salınır, həmçinin Avropa İttifaqı və Rusiya Federasiyasının təcrübəsi təhlil edilir.

Kitabxana fondunun rəqəmsallaşdırılmasının faydaları və problemləri. Kitabxanaların rəqəmsallaşdırılması - nəşrin hər iki, yəni çap və elektron formatlarının ortaq məxrəcə gətirilməsinin ən optimal vasitəsidir. İstər təcrübə, istərsə də psixoloji baxımdan kitabxana fondunun rəqəmsallaşdırılması faydalıdır, çünki rəqəmsallaşdırma kitabxanaları və onun oxucularını vacib çap nəşrlərini lazımı anda əldə edilə bilməmək qorxusundan xilas edir. Digər tərəfdən, kitabxana öz daxili imkanları çərçivəsində fondunu rəqəmsallaşdırdıqda ciddi texniki, təşkilati və hüquqi problemlərlə üzləşir.

Fondun rəqəmsallaşdırılması müasir kitabxanaların iki əsas vəzifəsini yerinə yetirməyə kömək edən zəruri və vacib prosesdir. Birincisi, bu proses mədəni irsin qorunmasına, xüsusilə də zəngin ənənələrə və mədəniyyətə malik Azərbaycan kimi dövlətin mədəni irsinin qorunmasına yardım edir. Doğrudur, mədəni irsin qorunması məqsədilə rəqəmsallaşdırma zamanı nadir əlyazmalar, qədim foliantlar və təknüsxəli kitablar rəqəmsal nüsxədə qorunub saxlanıla bilməz. Çünki elektron format kağızın kövrəkliyini, illüstrasiyanın bədii dəyərini və s. əks etdirmir. İkincisi, rəqəmsallaşdırmanın digər vəzifəsi mədəni irsin daha geniş oxucu auditoriyasına təqdim olunmasıdır.

Rəqəmsallaşdırma öz növbəsində iki problemi ortaya çıxarır:

- müəllif hüquqlarının qorunması problemi;
- istifadəçilər üçün mədəni irsə geniş giriş imkanının təşkili problemi.

Bunlar informasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində meydana çıxan problemlərdir. Daha dəqiqi, müəlliflərin hüquqlarının qorunması uğrunda mübarizə eyni zamanda onların əsərlərində mövcud olan lazımı bilik və informasiyaya oxucuların sərbəst giriş imkanını məhdudlaşdırır.

İstənilən kateqoriyadan olan internet istifadəçiləri üçün elektron resurslardan sərbəst istifadə etmə imkanının verilməsi müəlliflik hüququ probleminin həll olunması zərurətini ortaya qoyur. Çünki elektron kitabxanaya daxil olan bütün sənədlər eyni zamanda müəlliflik hüququnun obyektləridir.

Elektron kitabxanaların yaradılması yolunda əqli mülkiyyət institutu ilə əlaqədar olan çoxsaylı maneələr mövcuddur. Mədəni irsə aid olan elmi, ədəbi və incəsənət əsərləri intellektual fəaliyyətin nəticəsi sayılır və həm beynəlxalq, həm də ayrı-ayrı dövlətlər səviyyəsində qanunla qorunur. Bu baxımdan elektron resurslarla bağlı hüquqi problemlər yalnız Azərbaycan üçün deyil, həm də ABŞ və Avropa ölkələri üçün də xarakterikdir.

Rəqəmsallaşdırmanın hüquqi bazası. Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması ilə bağlı qanunvericilik kitabxanalarda sənədlərin elektron nüsxəsinin yaradılması imkanlarını xeyli məhdudlaşdırır. Xüsusi razılaşma və müqaviləsi olmayan kitabxanalar yalnız müəyyən kateqoriyalı sənədlərin elektron nüsxələrini yaratmaq hüququna malikdirlər. Bunlar dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin, yerli özünüidarəetmə orqanlarının rəsmi sənədləri, qanunlar, digər normativ aktlar, məhkəmə qərarları, qanunvericilik, inzibati və məhkəmə xarakterli digər materiallar, beynəlxalq təşkilatların rəsmi sənədləri, habelə onların rəsmi tərcümələri; məhdudiyət müddəti səbəbindən müstəsna hüquqları itirilmiş əsərlər; yaradıcılar və hüquq sahibləri tərəfindən ictimai aləmdə yayılmasına məhdudiyət qoyulmayan mənbələr; ideyalar, anlayışlar, prinsiplər, metodlar, proseslər, sistemlər, texniki, təşkilati və ya digər problemlərin həlləri, kəşflər, faktlar, proqramlaşdırma dilləri; dövlət rəmzləri və işarələri; konkret müəllifi olmayan xalq yaradıcılığı əsərləri (folklor); hadisələr və faktlar haqqında informasiya xarakterli məlumatlardır (günün xəbərləri, televiziya proqramları, nəqliyyat vasitələrinin cədvəlləri və s.). Kitabxanalar qalan bütün digər kateqoriyalı sənədlərin elektron surətini yaratmaq hüququna yalnız hüquq sahibləri və müəlliflərlə xüsusi razılaşma və ya müqavilə əsasında malikdirlər.

Tarixi arayış. Əqli mülkiyyətin qorunması tədbirlərinin həyata keçirilməsi zərurəti ilk dəfə 1873-cü ildə ortaya çıxmışdır. Belə ki, həmin vaxt xarici nümayəndə heyətləri Vyanada keçirilən beynəlxalq ixtiralar sərgisində iştirak etməkdən imtina etmiş, bu addımı da onunla əsaslandırmışlar ki, sərgilənən qurğuların ideyaları oğurlana və digər ölkələrdə kommertiya məqsədilə istifadə oluna, nəticədə ixtiraçıya heç bir fayda gətirməyə bilər. Həmin il sənaye mülkiyyətinin qorunması haqqında Paris Konvensiyası da imzalanmışdı ki, bu da ixtiraçıların yaradıcı fəaliyyətinin məhsullarının digər ölkələrdə qorunmasını təmin edən ilk böyük beynəlxalq müqavilə idi [15, 224].

Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında müəlliflik hüququ sahəsində ilk və mühüm sənəd isə 9 sentyabr 1886-cı ildə qəbul olunmuş Bern Konvensiyası [3] hesab olunur. Konvensiyaya əsasən, üzv dövlətlərin vətəndaşlarının yaradıcılıq məhsulları - romanlar, nağıllar, poemalar, pyeslər, mahnılar, operalar, musiqili komediyalar, sonatalar, şəkillər, mənzərəli əsərlər, heykəllər və ya memarlıq tikililəri hüquqi baxımdan qorunur. Konvensiyanın iştirakçı ölkələrinin vətəndaşları əsərlərindən istifadə etmək və onun müqabilində mükafat almaq üçün beynəlxalq səviyyədə tanınan hüquqa malikdirlər. Azərbaycan Respublikası 27 noyabr 1998-ci ildə Bern Konvensiyasına (1979-cu ildə dəyişdirilmiş 1971-ci il 24 iyul tarixli Paris aktına) qoşulmuşdur [2].

Bununla belə, bu baza konvensiyası rəqəmsal texnologiyaların meydana çıxardığı bir sıra suallara, o cümlədən elektron əsərlərin informasiya şəbəkələrində yayılması məsələlərinə cavab vermirdi. Bu səbəbdən 1970-ci ildə əqli mülkiyyət problemlərinin həlli üçün BMT-nin mandatına malik olan və BMT-nin bütün üzv dövlətləri tərəfindən tanınan Ümumdünya Əqli

Mülkiyyət Təşkilatı (World Intellectual Property Organization - WIPO) yaradıldı. Problemin həlli Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatına (ÜƏMT) həvalə olundu. Nəticədə 20 dekabr 1996-cı ildə ÜƏMT-nin müəlliflik hüququna dair Müqaviləsi qəbul olundu və 6 mart 2002-ci il tarixində qüvvəyə mindi [13]. Bu saziş müəlliflik hüququnun qorunması məsələlərini tənzimləyən ilk beynəlxalq aktdır. O, yeni texnoloji nailiyyətləri nəzərə almaqla özünün əsaslandığı Bern Konvensiyasını tamamlayır və sazişi imzalayan ölkələrdən Bern Konvensiyasının müəlliflik hüququna dair əsas müddəalarına riayət etməyi tələb edir. Azərbaycan Respublikası 30 sentyabr 2005-ci ildə [14], Rusiya Federasiyası isə 21 iyul 2008-ci ildə bu müqaviləyə qoşulmuşdur [16].

Ölkəmiz həmçinin 1996-cı ildən UNESCO-nun "Müəllif hüququ haqqında Ümumdünya Konvensiyası"nda iştirakını davam etdirmək barədə qərar qəbul etmişdir. Azərbaycan Respublikası MDB çərçivəsində "Müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların müdafiəsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Sazişdə də iştirak edir.

ÜƏMT-nin müəlliflik hüququna dair Müqaviləsi milli səviyyədə müəlliflik hüququnun qorunmasının hüququ mexanizmlərinin işlənilib hazırlanmasını tələb edirdi. Müəlliflik hüququna riayət etməklə qorunan əsərlərə sərbəst girişin qanunvericiliklə təmini sahəsində ABŞ və Avropa ölkələri xüsusi uğurlar qazanmışlar. Məsələn, 1998-ci ildə ABŞ-da "Rəqəmsal minillikdə müəlliflik hüququ haqqında" Qanun qəbul edilmişdir [12]. 2001-ci ildə Avropa İttifaqı ölkələrində "Elektron nəşrlərin yayılması ilə bağlı müəlliflik hüququ haqqında" Direktiv qəbul olunmuşdu.

Rusiyada müəlliflik hüququ problemi. Elmi, bədii və incəsənət əsərləri, o cümlədən monoqrafiyalar, dərsliklər, elmi məqalələr, məqalə toplusları, tərcümələr və s. həm beynəlxalq, həm də ayrı-ayrı dövlətlər səviyyəsində hüquqi qorunma tələb edən əqli və intellektual fəaliyyətin nəticəsidir. Rusiyada müəllifin qorunan obyektlərdən istifadəyə müstəsna hüquqları onların yaranması anından başlayır və müəllifin bütün həyatı boyu davam edir. Müəllif dünyasını dəyişdikdə isə vəfat etdiyi ildən sonrakı ilin 1 yanvarından hesablanmaqla 70 il ərzində qüvvədə olur [10, m. 1281]. Müəllif müstəsna hüquqlarını digər şəxsə, o cümlədən nəşriyyata da verə bilər [10, m. 1255]. Əsərin elektron daşıyıcıda olan nüsxəsindən istifadə etmək də müəlliflik hüququnun obyektinə çevrilir [10, m. 1270]. Yəni kitabxanada qorunan kitabın və ya məqalənin elektron nüsxəsinin yaradılması müəllifdən və ya digər hüquq sahibindən icazə alınmasını tələb edir. Əsərin elektron nüsxəsinin internetdə və ya maşınla oxunan daşıyıcıda yerləşdirilib yayılması üçün də əsərin müstəsna hüquq sahibinin razılığı lazımdır.

Elm və ya tədris müəssisəsinin kitabxanası bütün əsərlərin rəqəmsallaşdırılması üçün hüquq sahiblərinin razılığını almalıdır. Əks halda, bu rəqəmsallaşdırma qeyri-leqal sayılacaq və hüquqi məsuliyyətə səbəb olacaq. Kontrafakt (qaçaqmal) hesab ediləcək həmin materiallar isə məhkəmə qaydasında döviyyədən çıxarılacaq və kompensasiya ödənilmədən məhv ediləcək [10, m.

1252]. Müəlliflik hüququ obyektlərindən qeyri-qanuni istifadə edən şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər.

Müəlliflik hüququ obyektləri qorunan elektron kitabxanalarda hüquq sahiblərinin maraqlarını təmin etmək heç də həmişə mümkün olmur. Birincisi, kitabxanalar əsərlərin elektron nüsxələrinin yaradılması üçün müəllifləri, onların varislərini və hüquq sahiblərini axtarıb tapmaq imkanlarına faktiki və hüquqi baxımdan malik deyil. İkincisi, hətta hüquq sahibi məlumdursa belə, kitabxana ondan əsərin elektron nüsxələrinin yaradılmasına razılıq almaq üçün heç də həmişə hüquqi yardım ala bilmir. Üçüncüsü, kitabxanalar yetərincə maliyyə imkanına malik deyil ki, hüquq sahibi lisenziyanı təmənnasız bağışladığı halda onu mükafatlandırarsın [10, m. 1235]. Dördüncüsü, bir çox hallarda hüquq sahibi əsərin müəllifi deyil, nəşriyyatlar və digər subyektlər olur ki, onlar da əsərin çap versiyasının yayılmasından daha çox gəlir əldə etmək məqsədi güdürlər.

Müəlliflik hüququ ilə bağlı Rusiya qanunvericiliyi yerli mütəxəssislər tərəfindən natamam sayılır. 2015-ci il yanvarın 1-dən etibarən kitabxanaların rəqəmsallaşdırma üzrə imkanları nisbətən genişləndi. Kitabxanalar gəlir əldə etmək məqsədi güdməyərək hüquq sahibinin razılığı olmadan və ona mükafat ödəmədən əsərin müəllifinin adını və hansı kitabxanaya məxsusluğunu göstərmək şərti ilə əsərlərin elektron nüsxəsini yaratmaq hüququ əldə etdilər. Bədii əsərlərin elektron nüsxələri onların təhlükəsiz, etibarlı qorunması və istifadəçilər üçün əlçatan olması məqsədilə yaradılır. Çünki bu əsərlərin oxuculara verilməsi onların zərər görməsinə, itirilməsinə və məhvinə səbəb ola bilər. Eyni zamanda müstəsna elmi və tədris dəyərinə malik əsərlərin çapından ötən 10 ildən çox müddət ərzində yenidən Rusiya ərazisində nəşr olunmaması onların elektron nüsxələrinin yaradılmasına səbəb olur. Vahid elektron nüsxələrin hazırlanmasına itirilmiş və ya korlanmış çap əsərlərinin əvəzlənməsi və yaxud bərpa, bu nüsxələri itirmiş digər kitabxanalara təqdim olunması məqsədilə də icazə verilir [10, m. 1275]. Kitabxanalar həmçinin sənədlərin məcburi nüsxəsi haqqında qanunvericiliyə uyğun olaraq alınmış dissertasiyaların da vahid elektron nüsxəsini hazırlaya bilər [10, m. 1275]. Bütün hallarda kitabxana "elektron" əsərdən yalnız öz ərazisində heç bir ödəniş etmədən müvəqqəti istifadə hüququ verir [10, m. 1275].

Kitabxanalar və təhsil müəssisələrinin digər hüquqları da var. Məsələn, müəllifin və digər hüquq sahibinin icazəsi olmadan, onlara heç bir mükafat ödəmədən vətəndaşların sorğuları əsasında əsərlərdən qısa seçmələrin, ayrı-ayrı məqalələrin, kiçik həcmli əsərlərin vahid elektron nüsxəsini hazırlayıb təqdim etmək şərtləri elmi və tədris məqsədi daşmalı, gəlir əldə etmək istəyi güdməməli, müəllifin adı və əldə olunma mənbəyi göstərilməlidir [10, m. 1275].

Rusiyanın aparıcı kitabxanalarının əksəriyyəti elmi və bədii əsərlərin rəqəmsallaşdırılması üzrə bu və ya digər proqramlar həyata keçirirlər. Məsələn, "Elektron kitabxana" layihəsi Rusiya Dövlət Kitabxanasında təcrübi baxımdan reallaşdırılmışdır. Layihə çərçivəsində 900 mindən artıq dissertasiyalar, həmçi-

nin Rusiya tarixi və dövlətçiliyi ilə bağlı çap nəşrləri rəqəmsallaşdırılmışdır. Bu proses hüquq sahibliyi müddəti bitmiş bədii əsərləri və müəllif hüquqları ilə qorunmayan sənədləri də əhatə etmişdir. Müasir əsərlərə gəlincə, onların müəlliflərinə təklif olunur ki, kitabxanaya əsərlərin rəqəmsallaşdırılması hüququnun verilməsi və elektron kitabxana fonduna daxil edilməsi, Rusiya Dövlət Kitabxanasının oxu zallarından onlara baxmaq imkanının verilməsi haqqında lisenziya müqaviləsi bağlasınlar.

Aydındır ki, bütün bunlar elektron kitabxanaların fəaliyyətini təmin etmək üçün müasir oxucuların tələbləri ilə müqayisədə kifayət etmir. Nə kitabxanalar, nə də elm və tədris müəssisələri ədəbi əsərlərin kütləvi rəqəmsallaşdırılması, onların elektron versiyalarının qorunması, kitabxanalararası elektron mübadilənin həyata keçirilməsi hüquqlarına hələ də malik deyillər.

Xarici təcrübə. Avropa İttifaqı ölkələrində də azad rəqəmsallaşdırma və elektron versiyaların yayılması imkanları məhdudlaşdırılır. Bu, hüquqi qorunma müddəti bitmiş, eləcə də sahibsiz (hüquq müəllifi ya varisi olmadan vəfat edib, ya varislər onun irsini qəbul etməyib, yaxud onlarla əlaqə saxlamaq mümkün deyil) əsərlərə aid edilir [5].

ABŞ-in müəlliflik hüququ haqqında qanunu bu hüququn obyektlərindən azad şəkildə istifadə hallarını konkretləşdirir [11]. Qanuna əsasən, kitabxana və arxivlərə: vahid nüsxədə olan əsərin (çap sənədinin və ya səs yazısının) çoxaldılması; bu nüsxənin üçüncü şəxslərə verilməsi; çap olunmamış əsərin mətninin qorunması və digər kitabxanalarda tədqiqat aparılması məqsədilə əlyazmanın üç nüsxəsinin yaradılması; zədələnmiş, itirilmiş və ya qorunma formatı köhnəlmiş mətnin yenisi ilə əvəzlənməsi və s. hüquqlar verilir [11, m. 108). Bununla belə, kitabxana və arxivlərə əsərlərin rəqəmsallaşdırılması və elektron versiyalarının yayılması hüququ verilmir.

Normativ sənədlər müəllif hüququ ilə qorunan əsərlərin elektron nüsxələrinin yaradılması və kitabxanalararası istifadəsi prosesini də əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir. Xarici ölkələrdə elektron kitabxanaların imkanlarının genişləndirilməsi məqsədilə müəllif hüququ qanunvericiliyinin modernləşdirilməsinin zəruriliyi mütəmadi olaraq gündəmə gətirilir, bu problemin həlli üçün radikal vasitələr tətbiq olunur. Elektron kitabxanaların formalaşdırılması tez-tez dövlətlərin prioritet vəzifələri sırasına qaldırılır.

Azərbaycanda müəlliflik hüququ barədə qanunvericiliyin kitabxanaların fəaliyyətinə təsiri. Azərbaycanın əqli mülkiyyət hüquqları sisteminin 25 ildən artıq tarixi vardır. Müstəqillik dövründə ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları dövlətin prioritet istiqaməti kimi qəbul edilmişdir. Konstitusiyanın 30-cu maddəsində hər kəsin əqli mülkiyyət hüququnun olması qeyd edilmiş və müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyətin digər növlərinə olan hüquqlar təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 51-ci maddəsində isə hər kəsin yaradıcılıq azadlığının olmasına və dövlət tərəfindən ədəbi-bədii, elmi-texniki və başqa yaradıcılıq növlərinin azad həyata keçirilməsinə tam hüquqi təminat

verilmişdir.

Ölkədə hüquqların təminatı istiqamətində ardıcıl ciddi tədbirlər həyata keçirilmiş: hüquqi statusu mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının statusuna bərabər sayılan Müəllif Hüquqları Agentliyi yaradılmış, müəlliflik hüququ, əlaqəli hüquqlar və digər oxşar əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində hüquqi tənzimləməni təmin edən 5 qanun - “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” [9], “İnteqral sxem topologiyalarının hüquqi qorunması haqqında” [6], “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” [1], “Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında” [7], “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında” [4] - qanunlar qəbul edilmişdir.

Adları sadalanan qanunlarda müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar obyektlərinin (audiovizual əsər, fonogram, kompüter proqramı, məlumat toplusu, kitab) nüsxələrinin yayılmasına nəzarət, onların piratçılıq yolu ilə istehsalına və yayılmasına qarşı müəyyən inzibati tədbirlərlə bağlı xüsusi maddələr əks olunsa da, kitabxanalarda və arxivlərdə sənədlərin rəqəmsallaşdırılması, əsərlərin elektron nüsxələrinin yaradılması, yayılması və elektron kitabxanaların yaradılması zamanı əsərlərin hüquq sahibləri haqqında maddələr nəzərdə tutulmamışdır. Müəlliflik hüquqları sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyindəki boşluqlar yerli kitabxanaların qlobal elektron kontentin yaradılması və istifadəsi üzrə sosial mədəni missiyasını məhdudlaşdırır.

Nəticə. Araşdırmamıza yekun olaraq belə qənaətə gəlirik ki, müəlliflik hüququ sahəsində həm Avropa İttifaqı ölkələrinin, Rusiya Federasiyasının və həm də milli hüquqi bazanın təhlili və elektron kitabxanaların yaradılmasında təcrübə tətbiqi müəyyən ziddiyyətlərin uzlaşdırılmasını tələb edir. Bir tərəfdən, elektron əsərlərdən istifadə imkanlarının genişlənməsi istər-istəməz müəllif hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarır. Digər tərəfdən, müəllif hüquqları qanunvericiliyinin sərtləşdirilməsi isə elektron kitabxanaların istifadəçilərə lazımı səviyyədə xidmət göstərmək və beləliklə, oxucuların elektron əsərlərə çıxış imkanlarını məhdudlaşdırır.

Ümid edirik ki, yaxın gələcəkdə müəllif hüquqları sahəsində qanunvericiliklər təkmilləşdiriləcək, hüquqların müdafiəsinin təminatına aid yeni mexanizmlər yaradılaraq normativ hüquqi baza daha da zənginləşəcəkdir. Bununla da intellektual və əqli mülkiyyətin potensialı hesabına biliklər sahəsinin və mədəni-elmi irsin kitabxanalarda daha səmərəli qorunub saxlanılması, istifadəsi və yayılması təmin ediləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 16 may 2003-cü il, URL: <http://www.e-qanun.az/framework/2195> Müraciət tarixi: 03.09.2020
2. "Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern Konvensiyasına qoşulmaq barədə" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. - "Azərbaycan" qəzeti, 3 yanvar 1999-cu il. (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 31 dekabr 1998-ci il, № 12, maddə 709).

3. Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında 9 sentyabr 1886-cı il tarixli Bern konvensiyası (28 sentyabr 1979-cu ildə dəyişdirilmiş, 24 iyul 1971-ci il tarixli Paris aktı) URL: <http://copag.copat.gov.az/yeni/bern.az.pdf> Müraciət tarixi: 05.09.2020
4. Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 22 may 2012-ci il, URL: <http://www.e-qanun.az/framework/23895> Müraciət tarixi: 05.09.2020
5. Hansen D. Orphan Works: mapping the possible solution spaces. Berkeley Digital Library Copyright Project: URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2019121 Müraciət tarixi: 03.09.2020
6. İnteqral sxem topologiyalarının hüquqi qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 31 may 2002-ci il, URL: <http://www.e-qanun.az/framework/915> Müraciət tarixi: 03.09.2020
7. Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 sentyabr 2004-cü il, URL: <http://www.e-qanun.az/framework/5537> Müraciət tarixi: 05.09.2020
8. Müəlliflik hüququ və digər oxşar əqli mülkiyyət sahəsi üzrə Uzunmüddətli Milli Strategiya (<http://copat.gov.az/docs/Qanunvericilik/Milli%20Strategiya.PDF?t=1539367168>) Müraciət tarixi: 20.11.2020
9. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 5 iyun 1996-cı il, URL: <http://www.e-qanun.az/framework/4167> Müraciət tarixi: 09.07.2020
10. Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsi. <http://gkodeksrf.ru/gkodeksrf.pdf> Müraciət tarixi: 12.08.2020
11. The Copyright Act of USA Pub. L. 94–553 (Oct. 19, 1976) (as amended).
12. The Digital Millennium Copyright Act (DMCA) December 1998, URL: <https://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf>. Müraciət tarixi: 09.07.2020
13. ÜƏMT-nin müəlliflik hüququna dair Mütəqaviləsi, URL: <http://docs.cntd.ru/document/901817956> Müraciət tarixi: 08.07.2020
14. "ÜƏMT-nin müəlliflik hüququna dair Mütəqaviləsi" nə qoşulmaq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 sentyabr 2005-ci il, URL: http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/10/f_10888.htm Müraciət tarixi: 03.09.2020
15. Земсков А.И., Шрайберг Я.Л. Электронные библиотеки. Учебник для студентов вузов культуры и искусств и др. высших учебных заведений, М., Либерия, 2003, 352 с.
16. Распоряжение Правительства РФ "О присоединении Российской Федерации к Договору Всемирной организации интеллектуальной собственности по авторскому праву" от 21 июля 2008 года, URL: <http://docs.cntd.ru/document/902111466>. Müraciət tarixi: 12.08.2020

ЭЛЕКТРОННЫЕ БИБЛИОТЕКИ: ПРОБЛЕМА АВТОРСКОГО ПРАВА

НИГЯР ИСМАЙЛОВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема правового регулирования создания и функционирования электронных библиотек. Был дан анализ необходимости создания цифровых коллекций для сохранения научного и культурного наследия, обеспечения доступности образовательной литературы широкому кругу читателей. В статье говорится о необходимости использования опыта правовой защиты интеллектуальной собственности зарубежных стран и России.

Ключевые слова: электронные библиотеки, оцифровка, интеллектуальная собственность, исключительное право, вопросы авторского права

COPYRIGHT PROBLEMS IN ELECTRONIC LIBRARIES

NIGAR ISMAILOVA

SUMMARY

Problems of creation of electronic libraries and legal regulation of activity are investigated in the article. Protection of cultural heritage and the need of digitization for transmission to wide reader audience, benefits, the legal basis has been analyzed, in creating electronic copies of documents of libraries and exclusive rights of authors have been clarified. History of creation the necessity of protection of intellectual property has been looked over. Towards the creation of electronic content copyright issues have been studied in foreign countries, mainly in Russian legislation.

Keywords: digital libraries, digitization, intellectual property, exclusive rights, copyright issues